

ЗМІСТОВНО-МЕТОДИЧНА СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

CONTENT-METHODICAL COMPONENT OF PROFESSIONAL ADAPTATION OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL PRACTICE

У статті актуалізується проблема професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів, яка потребує особливої уваги в сучасний період змін. Дослідження присвячене аналізу та розкриттю змістовно-методичного наповнення педагогічної практики, у процесі проходження якої відбувається адаптація студента до професійного середовища школи. Під змістовно-методичною складовою частиною педагогічної практики розуміємо: нормативні документи, що врегульовують питання практичної підготовки студентів на загальнодержавному рівні та на рівні закладу вищої освіти; програми практики, що розроблені для кожного виду; інші методичні матеріали та рекомендації, що сприятимуть якісному проведенню практики. Удосконалення змістовно-методичної складової частини педагогічної практики розглядається як необхідна педагогічна умова професійної адаптації майбутнього фахівця початкової освіти у процесі проходження практики. Зокрема, визначено основні підходи та принципи до змістового наповнення педагогічної практики.

На прикладі освітньої стратегії, що запроваджена в Київському університеті імені Бориса Грінченка, розкрито можливості для побудови такої моделі практичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, яка буде спрямована на формування фахових компетентностей і його адаптацію до реального професійного середовища закладів загальної середньої освіти різних типів. Зазначене реалізується шляхом попередньої підготовки студентів до проходження педагогічної практики в центрах компетентностей, що функціонують у структурі університету.

Під час дослідження визначено, що ефективною формою підготовки студентів до проходження педагогічної практики, яка буде спрямована на професійну адаптацію майбутнього вчителя початкових класів, є тренінг. Розроблення тренінгів та систематичне введення їх у змістовно-методичне наповнення педагогічної практики дадуть змогу студентам відчувати себе впевненими під час фахової діяльності. Зазначено також доцільність проведення тренінгів із професійної адаптації на різних етапах педагогічної практики, а також запропоновано форми їх організації та ефективні вправи.

Ключові слова: вчитель початкових класів, змістовно-методична складова частина,

педагогічна практика, професійна адаптація, професійне середовище, тренінг, центри компетентностей.

The article actualizes the problem of professional adaptation of the future primary school teacher, which needs special attention in the modern period of changes. The research is devoted to the analysis and disclosure of the content and methodology of pedagogical practice, in the process of which the student adapts to the professional environment of the school. As the content and methodical component of pedagogical practice we understand: normative documents that regulate the issues of practical training of students at the national level and at the level of higher education institutions; programs of practice developed for each type; other methodological materials and recommendations that will contribute to the quality of the practice. Improving the content and methodical component of pedagogical practice is considered as a necessary pedagogical condition for professional adaptation of the future specialist of primary education in the process of practice. In particular, the main approaches and principles to the content of pedagogical practice are defined. On the example of the educational strategy introduced at the Borys Grinchenko Kyiv University, opportunities for building such a model of practical training of future primary school teachers, which will be aimed at forming professional competencies and adapting to the real professional environment of general secondary education institutions of different types, are discovered. This is realized through the preliminary preparation of students for pedagogical practice in the centers of competence operating in the structure of the university.

During the research it was determined that trainings is an effective form of preparing students for pedagogical practice, which will be aimed at professional adaptation of the future primary school teacher. The development of trainings and their systematic introduction into the content and methodology of pedagogical practice will allow students to feel confident during their professional activities. The expediency of conducting trainings on professional adaptation at different stages of pedagogical practice is also indicated, as well as the forms of their organization and effective exercises are suggested.

Key words: center of competence, content-methodical component, pedagogical practice, primary school teacher, professional adaptation, professional environment, trainings.

УДК 373.3.091.12.011.3-051:005.336.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-1.25>

Замятна О.Л.,
начальник відділу практики
і працевлаштування
Навчально-методичного центру
стандартизації і якості освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Суттєві зміни, що загалом відбуваються у системі підготовки фахівців в Україні, спричинені тривалим процесом перебудови та інтеграції вищої освіти у світовий освітній простір. А процес підготовки вчи-

телів початкових класів водночас безпосередньо пов'язаний з інноваціями в системі початкової освіти. Ключовою реформою початкової школи нині є її трансформація, що спрямована на реалізацію плану державної політики у сфері рефор-

мування загальної середньої освіти – Концепції «Нова українська школа», метою якої є створення такої школи, «що дасть змогу засвоїти новий зміст освіти і набути ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості» [4].

Часто професійну адаптацію пов'язують із моментом працевлаштування за фахом молодого фахівця та початком професійної трудової діяльності. Проте фактично вона починається ще під час професійного навчання, коли не лише засвоюються знання, формуються вміння і навички, правила, норми поведінки, а й складається характерний для працівників цієї професії спосіб життя. Зазначене вимагає регулярного перегляду та оновлення змісту підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Тому вдосконалення змістовно-методичної складової частини педагогічної практики ми розглядаємо як надважливу педагогічну умову професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблеми професійної адаптації Я. Абсалюмової, Т. Белан, О. Галуса, І. Лученцової, О. Мороза, І. Облес, О. Солодухової, які розкривають теоретичні основи адаптації особистості, зокрема до професійного середовища, мають вагомое значення для розроблення окресленої проблеми нашого дослідження. Наукові праці щодо обґрунтування теоретико-методологічних і методичних засад модернізації змістовно-методичного і технологічного забезпечення готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, у тому числі у процесі педагогічної практики (Г. Бондаренко, О. Глузман, О. Дубасенюк, І. Зимняя, Н. Казакова, Н. Кипиченко, С. Мартиненко, Л. Хоружа), стали основою для розроблення зазначеної педагогічної умови професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на ґрунтовність досліджень, присвячених професійній підготовці, проблема адаптації вчителів початкової школи до умов професійної діяльності у процесі педагогічної практики неповною мірою розкрито, тому питання підготовки конкурентоспроможного вчителя, який може швидко адаптуватися до професійного середовища, залишається невирішеним та особливо актуальним у сучасний період змін. Розв'язання означеної проблеми вбачаємо в удосконаленні змістовно-методичної складової частини педагогічної практики.

Мета статті полягає в аналізі змістовно-методичного забезпечення педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів та розкритті цієї складової частини професійної підготовки як ключової педагогічної умови їхньої професійної адаптації.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, удосконалення змістовно-методичного забезпе-

чення практичної підготовки студентів неможливе без упорядкування нормативного забезпечення цієї складової частини підготовки фахівця. Хоча питання, пов'язані з організацією, забезпеченням, проведенням та змістом практики, тривалий період знаходяться у центрі уваги багатьох вітчизняних науковців, нормативне забезпечення на загальнодержавному рівні залишається без змін із 1994 р. (Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України) [7].

Таким чином, у зв'язку з довготривалою відсутністю оновлень у законодавстві щодо проходження практики здобувачами вищої освіти в Київському університеті імені Бориса Грінченка було розроблено і введено в дію Положення про проведення практики студентів (рішення Вченої ради Університету від 21.12.2018 р.), яке враховує чинні нормативні документи та орієнтоване на сучасні тенденції освітнього процесу.

Окрім того, змістова складовою частиною професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів під час практики враховує трудові функції та компетентності, якими має оволодіти педагог відповідно до Професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018 р.).

Надважливе місце в процесі організації практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до успішної професійної адаптації під час проходження педагогічної практики належить методичному забезпеченню. Методичне забезпечення передбачає розроблення програм із кожного виду практики для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта», а також методичних рекомендацій щодо їх проходження. Саме шляхом виконання системи завдань, що визначені програмою практики, у процесі її проходження здійснюється керівництво діяльністю майбутнього вчителя початкових класів викладачем-керівником практики та призначеним базою практики вчителем-наставником. Тому з метою встановлення єдиних норм і вимог до структури, змісту та оформлення програм практики студентів Університету, визначення алгоритмів їх розроблення та оновлення, були підготовлені та затверджені Методичні рекомендації з розроблення програм практики для здобувачів вищої освіти (рішення Вченої ради Університету від 19.09.2019 р.).

Отже, основним навчально-методичним документом, який визначає зміст кожного виду практики, є програма практики. У науковому дослідженні Н. Кипиченко виокремлено два підходи до змістовно-методичного наповнення педагогічної практики. За першим підходом, «цілісний освітній процес із його найсуттєвішими характеристиками має бути в основі змісту педагогічної практики» [3, с. 73]. Відповідно до другого підходу, «зміст педагогічної практики має підпорядковуватися як

логіці реального існуючого освітнього процесу, так і вивченню навчальних дисциплін, під впливом яких змінюється власне сама практична педагогічна діяльність» [3, с. 74]. Водночас є загальне методичне положення, відповідно до якого педагогічна практика має сприяти формуванню фахової компетентності в реальному професійному середовищі, а в нашому випадку – професійної адаптації до такого середовища.

Під час удосконалення змістовно-методичної складової частини педагогічної практики нами були взяті за основу розроблені та обґрунтовані принципи добору змісту практики майбутніх учителів початкових класів в умовах ступеневої підготовки (Н. Казакова, С. Мартиненко), а саме: врахування потреб сучасного освітнього простору та регіону; специфіки формування фахової компетентності майбутнього вчителя початкових класів; спрямування педагогічної практики на особистісно-професійний розвиток студентів; варіативність змісту, форм і методів педагогічної практики; наступність і неперервність цього процесу; дослідницьке спрямування педагогічної практики; поєднання педагогічної практики з виконанням курсової (дипломної) роботи (проєкту) студентів; координування зусиль суб'єктів управління і самоуправління педагогічною практикою [2, с. 15; 5, с. 314].

Зазначимо, що в Київському університеті імені Бориса Грінченка з 2017 р. запроваджено Нову освітню стратегію, яка передбачає навчання студентів у практичних центрах – Центрах компетентностей із метою підвищення якості підготовки випускників. Нова стратегія підготовки майбутніх фахівців полягає в навчанні, заснованому на практичній діяльності та дослідженнях. Її особливістю також є зменшення часу на теоретичне навчання на традиційних лекціях і семінарах, а також перехід до практико-орієнтованого навчання – за рахунок збільшення годин саме на практичну підготовку.

Таким чином, за навчальним планом підготовки бакалаврів спеціальності «Початкова освіта» у 2015 р. обсяг годин, відведених на практику за майбутнім фахом, становив 17,5% від загальної кількості годин, у 2017 р. – 24,3%, а у 2018 р. – 26,3%.

Відповідно до навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю 013 «Початкова освіта» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти у Київському університеті імені Бориса Грінченка

у 2018 р. на кожному навчальному курсі передбачено проходження різних видів практики. Детальний перелік видів практики з обсягом кредитів і годин подано у табл. 1.

Діяльність студентів у Центрах компетентностей, що є структурними підрозділами Університету, є першою ланкою у структурно-логічній схемі підготовки сучасного фахівця, що спрямована на його професійну адаптацію: «Аудиторія – Центри компетентностей – База практики – Місце роботи». Так, у структурі Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» функціонують Навчальна лабораторія творчої педагогіки і Центр самопізнання та саморозвитку. Серед основних напрямів роботи таких підрозділів є підготовка студентів до проходження практики за фахом та підвищення рівня сформованості їхніх професійних компетентностей.

Поетапна модель проходження практики майбутніх учителів початкових класів за новою стратегією побудована таким чином, щоб на початковому етапі навчання студенти мали змогу поступово «входити у професію», починаючи із залучення їх у квазіпрофесійне середовище, яким є мережа Центрів компетентностей, а вже на завершальному етапі бакалаврату максимально зануритись у реальне професійне середовище у процесі проходження педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти різних типів і форм власності.

Відповідно до оновленої редакції чинного Закону України «Про вищу освіту» [6], роботодавці можуть залучатися до освітнього процесу закладу вищої освіти та брати безпосередню участь у підготовці майбутніх учителів, зокрема під час розроблення методичного забезпечення освітнього процесу. Представниками роботодавців для випускників спеціальності 013 «Початкова освіта» є керівники закладів загальної середньої освіти та їхні заступники з навчально-методичної та виховної роботи. Такі зобов'язання роботодавців є реальними для виконання, оскільки самі заклади освіти зацікавлені в якісній підготовці майбутнього вчителя, який надалі буде там працювати. За такої тісної співпраці школи та університету, побудованої на взаємовигідних партнерських засадах, стане можливим уникнення розбіжностей між теоретичним навчанням та тими фаховими знаннями, уміннями та навичками, яких потребує сучасна

Таблиця 1

Практична підготовка студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Рік	Вид (назва) практики	Навчальний семестр	Обсяг	Загальний обсяг	Кількість годин на практику
			(кредитів / тижнів)		
2018	Навчальна (психолого-педагогічна)	2	3 / 2 т.	63 / 42 т.	1890
	Навчальна (пропедевтична)	3,4,5	9 / 6 т.		
	Виробнича (навчально-методична)	6,7,8	51 / 34 т.		

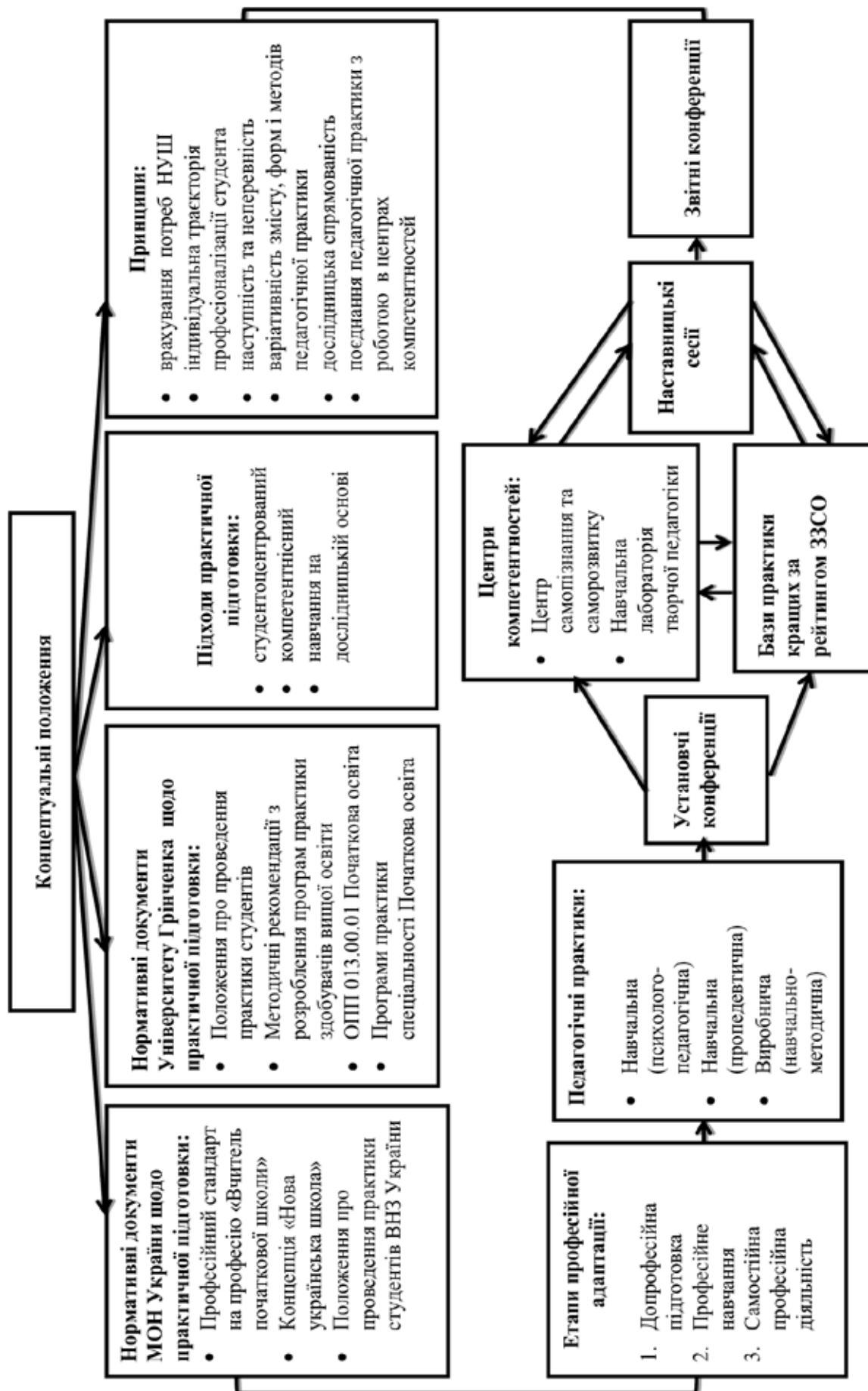

Рис. 1. Змістовно-методична складова частина педагогічної практики

початкова школа від вчителя. Практикуючі вчителі можуть посилити змістовну складову частину практичної підготовки студентів, запропонувавши оптимізацію матеріалу із власного досвіду.

Детальний схематичний аналіз змістовно-методичної складової частини педагогічної практики, що запроваджено в Київському університеті імені Бориса Грінченка, подано на рис. 1.

Для успішного проходження педагогічної практики важливою є попередня підготовка студентів до неї, яка здійснюється під час аудиторних занять та установчих конференцій із практики, у тому числі в процесі роботи студентів у Центрах компетентностей, а також під час наставницьких сесій упродовж виробничої практики. Наставницькі сесії допомагають майбутньому вчителю початкових класів швидше адаптуватися до виконання трудових функцій у початковій школі, виявляти і спільно з керівником практики від університету усувати допущені помилки, визначити перспективи професійного становлення через уніфіковану (малі групи) та персоніфіковану (індивідуальна освітня траєкторія) форми наставницьких сесій.

Ефективною та дієвою формою організації підготовчих занять до проходження практики з метою подальшого формування професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів розглядаємо *тренінг*, який доцільно проводити в Центрі компетентностей. Під тренінгом розуміємо «форму організації навчання, що ґрунтується на активних методах групової роботи, спрямовану на особистий і професійний розвиток фахівця, шляхом набуття аналізу й переоцінювання ним власної компетентності у процесі групової взаємодії» [1, с. 24].

Технологію тренінгової роботи ми вибрали тому, що саме в ній можливим є вдале поєднання різноманітних засобів розвитку особистісного та професійного зростання, способів регуляції психоемоційного стану майбутніх учителів, засобів розвитку готовності до професійної діяльності, методів зниження нервово-психічного напруження у процесі підготовки до педагогічної практики та під час її проходження, що дають змогу протистояти можливому професійному стресу. Тому основними завданнями проведення тренінгу професійної адаптації є: 1) актуалізація знань практикантів щодо сутності професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів, умов його успішної професійної адаптації; 2) стимулювання розвитку професійної мотивації; 3) відпрацювання можливих професійних педагогічних ситуацій; 4) сприяння підвищенню стресостійкості майбутніх учителів початкової школи у процесі проходження педагогічної практики; 5) створення умов для самопізнання, усвідомлення власного професійного потенціалу.

Тренінг із професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів вважаємо за доцільне проводити, починаючи із четвертого навчального

семестру перед виходом студентів на черговий етап практики. У цей період студенти вже мають невеликий власний досвід педагогічної діяльності після проходження перших навчальних психолого-педагогічної та пропедевтичної практик у другому та третьому семестрах відповідно.

Серед методів стимулювання і мотивації до педагогічної діяльності під час проходження практики на тренінгу із професійної адаптації особливо ефективними є дискусії (диспути, дебати), побудовані на основі проблемних ситуацій, в яких перебували або які спостерігали майбутні фахівці під час проходження попередніх етапів практики. Досить дієвим також є детальний аналіз сконструйованих проблемних ситуацій (*case-study*) із метою виявлення їх причин та шляхів вирішення.

Основними вимогами під час створення таких ситуацій емоційних переживань, які налаштують учасників дискусії на бажання висловитися та осмислити власну позицію, є дотримання доброзичливості, коректності та етичності з метою встановлення взаєморозуміння та емпатії між студентами. Учасники тренінгу обмінюються думками про доцільність або недоцільність дій вчителя, які спостерігали, аналізують побачені ситуації, обговорюють альтернативні способи вирішення проблемних ситуацій.

Ефективною вправою під час проведення тренінгу на третьому курсі є «метод незакінчених речень», коли студенти, моделюючи певну ситуацію, ставлять себе на місце вчителя і мають пояснити, як вони будуть діяти у тій чи іншій ситуації у професійній діяльності. Наприклад: «На місці вчителя, пояснюючи новий матеріал, я звернула(-в) б більше уваги на...», «Якби я була(-в) вчителем, то зауваження учневі на уроці...» тощо.

Рольові ігри під час тренінгу, коли студенти «приміряють» на себе ролі вчителя, учнів, їхніх батьків, інших учасників освітнього процесу в початковій школі та відтворюють фрагменти уроків або виховних заходів, дають змогу до початку педагогічної практики у школі відпрацьовувати вміння виступати перед аудиторією та попередити виникнення психологічних бар'єрів у процесі взаємодії під час проходження практики. Тому під час такої підготовки студентів до проходження педагогічної практики важливим є спрямовування майбутніх учителів початкових класів на необхідність дотримання культури спілкування, налаштування на взаємодію, засновану на толерантних та доброзичливих стосунках.

На четвертому курсі перед виходом студентів на виробничу (навчально-методичну) практику вважаємо за необхідне під час проведення тренінгу професійної адаптації створювати різноманітні ситуації, які спонукали б студентів аналізувати власну професійну діяльність. На цьому етапі майбутні вчителі вже мають власний педагогічний

досвід після проходження навчальних практик на перших трьох курсах (психолого-педагогічної і пропедевтичної) та виробничої практики на третьому курсі.

Особливу увагу в процесі роботи на тренінгах професійної адаптації слід приділяти розвитку в майбутніх учителів початкових класів умінь планувати та структурувати час, раціонально організувати робочий простір, швидко приймати рішення в процесі виникнення проблемних педагогічних ситуацій.

Під час тренінгу студенти беруть активну участь в обговоренні педагогічних ситуацій, пропонують до обговорення власні проблемні питання, які їх турбують перед проходженням практики, спільно знаходять вирішення проблемних ситуацій та варіанти відповідей на запитання, що виникають у процесі такої роботи, отримують консультації.

Висновки. Отже, ми переконані, що від якісного змістовно-методичного забезпечення педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів як ключової педагогічної умови їхньої професійної адаптації залежить результативність професійного становлення майбутнього вчителя. Структурно-логічна схема підготовки сучасного фахівця «Аудиторія – Центри компетентностей – База практики – Місце роботи» та тренінг як активна форма організації підготовчих занять до проходження педагогічної практики сприятимуть підвищенню рівня сформованості професійної адаптації майбутніх учителів, дадуть змогу практикантам стати більш упевненими у професійній діяльності.

Перспективою подальших досліджень окресленої проблеми є розроблення інших педагогічних

умов професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів у процесі педагогічної практики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко Г.Л. Формування риторичних умінь у майбутнього вчителя початкової школи засобами тренінгу. *Традиції та інновації у підготовці вчителя початкової школи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Умань / УДПУ ім. П. Тичини. Умань, 2011. С. 24–27.
2. Казакова Н.В. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 21 с.
3. Кипиченко Н.С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 311 с.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. *Zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8#Text> (дата звернення: 19.10.2020).
5. Мартиненко С.М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 476 с.
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014р. № 1556-VII : станом на 25 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.10.2020).
7. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України : Наказ від 08.04.1993 р. № 93 : станом на 20 груд. 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text> (дата звернення: 19.10.2020).